

A watercolor illustration of a classical building interior. In the upper part, a woman in a pink dress stands near a column, talking to a man in a red tunic. A young boy in a blue tunic stands nearby, holding a scroll. A dog is visible on the right. The lower part shows a group of people in various colored tunics (purple, blue, green, yellow) gathered around a man in a blue tunic who is kneeling and reading a scroll. A dog is also present here. The scene is set in a room with columns and a curved wall.

ΤΟ ΩΔΕΙΟ ΤΩΝ ΜΕΓΑΛΩΝ ΘΕΡΜΩΝ ΤΟΥ ΔΙΟΥ

Η παράσταση του Εύβουλου

Βιβλίο για τον Εκπαιδευτικό

Η παράσταση του Εύβουλου

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ
ΕΦΟΡΕΙΑ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΠΙΕΡΙΑΣ

Σχεδιασμός Προγράμματος

Μαρία Παπαθανασίου
Συντηρήτρια Αρχαιοτήτων
Αναστασία Γιobανοπούλου
Αρχαιολόγος

Κείμενα

Μαρία Παπαθανασίου
Συντηρήτρια Αρχαιοτήτων
Αναστασία Γιobανοπούλου
Αρχαιολόγος
Ευαγγελία Αλβανού
Αρχαιολόγος

Σχεδιασμός-Εκτύπωση

University Studio Press

Εικονογράφηση

Αντώνης Καζαντζανίδης
Πολιτικός Μηχ/κός
Χαρά Σοφινίδου
Εικαστικός

Αεροφωτογραφίες-Αναπαραστάσεις

Αρχείο Πανεπιστημιακής Ανασκαφής ΑΠΘ

Σχέδια

Γεώργιος Καραδέδος
Ομότ. Καθηγητής ΑΠΘ

Φωτογραφίες

Αρχείο Εφορείας Αρχαιοτήτων Πιερίας

ISBN 978-960-386-187-4

Θεσσαλονίκη 2014

Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Μακεδονίας - Θράκης 2007-2013

Το Ωδείο των μεγάλων Θερμών του Δίου. Προστασία, συντήρηση, αποκατάσταση

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Ταμείο
Περιφερειακής Ανάπτυξης

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
Ενδιάμεση
Διαχειριστική
Αρχή

Συγχρηματοδοτήθηκε από την Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση

Operational Programme Macedonia - Thrace 2007-2013

The Odeum of the Great Thermae of Dion. Protection, conservation, restoration

European Union
European Regional
Development Fund

REGION OF CENTRAL MACEDONIA
Intermediary
Managing
Authority

The project is co-financed by Greece and the European Union

ΤΟ ΩΔΕΙΟ ΤΩΝ ΜΕΓΑΛΩΝ ΘΕΡΜΩΝ ΤΟΥ ΔΙΟΥ

Η παράσταση του Εύβουλου

Εκπαιδευτικό πρόγραμμα για μαθητές Δ', Ε' και ΣΤ' τάξης του Δημοτικού Σχολείου

Βιβλίο για τον Εκπαιδευτικό

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2014

Αντί προλόγου

Ο διττός χαρακτήρας των εκπαιδευτικών προγραμμάτων των Μουσείων και των Αρχαιολογικών Χώρων έχει ως σκοπό την πρόσβαση στην πληροφορία και τη χρήση κατανοητών και ευανάγνωστων όρων, που διευκολύνουν την προσέγγιση εκθέματος – μαθητή.

Χρησιμοποιείται η σχέση με το εκπαιδευτικό σύστημα για να προσελκύσει το ενδιαφέρον των μαθητών σε θέματα πολιτιστικής κληρονομιάς και έτσι εμπλουτίζεται ταυτόχρονα το ίδιο το πρόγραμμα. Το κάλεσμα στην ανοικτή αυτή επικοινωνία απευθύνεται όχι μόνο στους μαθητές αλλά σε όλες τις κοινωνικές ομάδες.

Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα «Η παράσταση του Εύβουλου» οργανώθηκε και πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο του έργου: «Το Ωδείο των Μεγάλων Θερμών του Δίου. Προστασία, συντήρηση, αποκατάσταση», το οποίο χρηματοδοτήθηκε από το ΕΣΠΑ, 2007-2013.

Η υλοποίηση αυτού του προγράμματος είναι αποτέλεσμα ομαδικής δουλειάς και προσωπικής κατάθεσης ψυχής, όλων των συμμετεχόντων. Η πρώην προϊσταμένη της υπηρεσίας κ. Έφη Πουλάκη-Παντερμαλή αγκάλιασε και στήριξε τις προσπάθειες και τον ενθουσιασμό μας για την ολοκλήρωση του έργου. Η συμβολή των εργαζομένων της υπηρεσίας, κ.κ. Μαρίας Παπαθανασίου, συντηρήτριας, Αναστασίας Γιοβαννοπούλου, συμβασιούχου αρχαιολόγου, Ειρήνης Τριψιάνη συμβασιούχου αρχιτέκτονος μηχανικού –στον ελεύθερό τους χρόνο– και Αριστίδη Τσουρέκα, μόνιμου εργατοτεχνίτη ήταν καθοριστική για την επίτευξη του προγράμματος.

Η συνεργασία με το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης υπήρξε παραδειγματική. Συγκεκριμένα, η παραχώρηση υλικού από το αρχείο του κ. Δ. Παντερμαλή, ομότιμου καθηγητή κλασικής αρχαιολογίας και δ/ντή των ανασκαφών του Δίου και της κ. Σεμέλης Πινγιάτογλου, καθηγήτριας της Κλασικής Αρχαιολογίας, υπήρξε πολύτιμη. Τέλος, εξίσου σημαντική υπήρξε και η συμβολή του κ. Γιώργου Καραδέδου, ομότιμου καθηγητή της Αρχιτεκτονικής Σχολής, αρχιτέκτονος, αρχαιολόγου, αναστηλωτή και συντάκτη της μελέτης αποκατάστασης και ανάδειξης του Ωδείου των Μεγάλων Θερμών του Δίου.

Εύα Αλβανού

Αρχαιολόγος Εφορείας Αρχαιοτήτων Πιερίας

Υπεύθυνη του έργου

Περιεχόμενα

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	7
Η ΔΟΜΗ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ	
1. Η προετοιμασία στην τάξη	8
1.1. Η πόλη του Δίου κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους	8
2. Επίσκεψη στον Αρχαιολογικό χώρο του Δίου	14
2.1. Ξενάγηση στην πόλη	14
2.2. Η παράσταση του Εύβουλου	22
2.3. Θεατρικό Δρώμενο	36
2.4. Δραστηριότητες μετά την επίσκεψη	36
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	37

Εισαγωγή

Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα «Η παράσταση του Εύβουλου» σχεδιάστηκε και υλοποιήθηκε από την Εφορεία Αρχαιοτήτων Πιερίας, στο πλαίσιο του έργου «Το Ωδείο των μεγάλων θερμών, Προστασία, Συντήρηση, Αποκατάσταση», το οποίο χρηματοδοτήθηκε από το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Μακεδονία - Θράκη 2007-2013» και το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης.

Το πρόγραμμα απευθύνεται σε μαθητές πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, κυρίως των τριών τελευταίων τάξεων του δημοτικού σχολείου.

Το παρόν έντυπο σχεδιάστηκε ώστε να αποτελέσει οδηγό για τον εκπαιδευτικό προκειμένου να ενημερωθεί ο ίδιος και να πληροφορήσει και να προετοιμάσει τους μαθητές του για την επίσκεψη. Κύριος στόχος του προγράμματος είναι η παρουσίαση του Ωδείου, όχι ως ένα μεμονωμένο μνημείο, αλλά συνδέοντάς το με την αρχιτεκτονική δομή της πόλης και το ιστορικό πλαίσιο των ρωμαϊκών χρόνων, μέσω της βιωματικής μάθησης.

Οι στόχοι του προγράμματος είναι:

– να γνωρίσουν τα παιδιά στοιχεία του πολιτισμού και της

- πολιτιστικής κληρονομιάς της περιοχής τους
- να εκτιμήσουν τα δημιουργήματα της αρχαίας Ελλάδας
- να αξιοποιηθούν βιώματα και να ενισχυθούν τα ενδιαφέροντά τους
- να γνωρίσουν στοιχεία για την καθημερινή ζωή των κατοίκων της περιοχής σε διάφορες ιστορικές περιόδους
- να αναβιώσουν με τη φαντασία τους τη ζωή στη ρωμαϊκή πόλη

Όσον αφορά στο συγκεκριμένο έντυπο, οι πληροφορίες που παρέχονται είναι:

- α) στοιχεία για την πόλη του Δίου και τη μορφή της κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους,
- β) η απαρίθμηση και περιγραφή των στάσεων σε επιλεγμένα σημεία, κατά την ξενάγηση των μαθητών στον αρχαιολογικό χώρο,
- γ) η ιστορία του Εύβουλου, στην οποία βασίζεται το θεατρικό δρώμενο,
- δ) οι σκηνές για τα θεατρικά δρώμενα,
- ε) δραστηριότητες που μπορούν να πραγματοποιηθούν μετά την επίσκεψη στον αρχαιολογικό χώρο.

Η δομή του προγράμματος

1. Η προετοιμασία στην τάξη

Ο εκπαιδευτικός καλείται να ενημερώσει τους μαθητές του για την επίσκεψη στον αρχαιολογικό χώρο του Δίου και το εκπαιδευτικό πρόγραμμα στο οποίο θα συμμετάσχουν. Προτείνεται να αναλυθούν ιστορικές έννοιες όπως πόλη, οχύρωση, εκστρατεία Μεγάλου Αλεξάνδρου, ρωμαϊκή εποχή, Οκταβιανός Αύγουστος. Επίσης χρήσιμο θα ήταν να συζητηθούν όροι όπως ανασκαφή, αρχαιολογικός χώρος, πολιτιστική κληρονομιά, αποκατάσταση.

1.1. Η πόλη του Δίου κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους

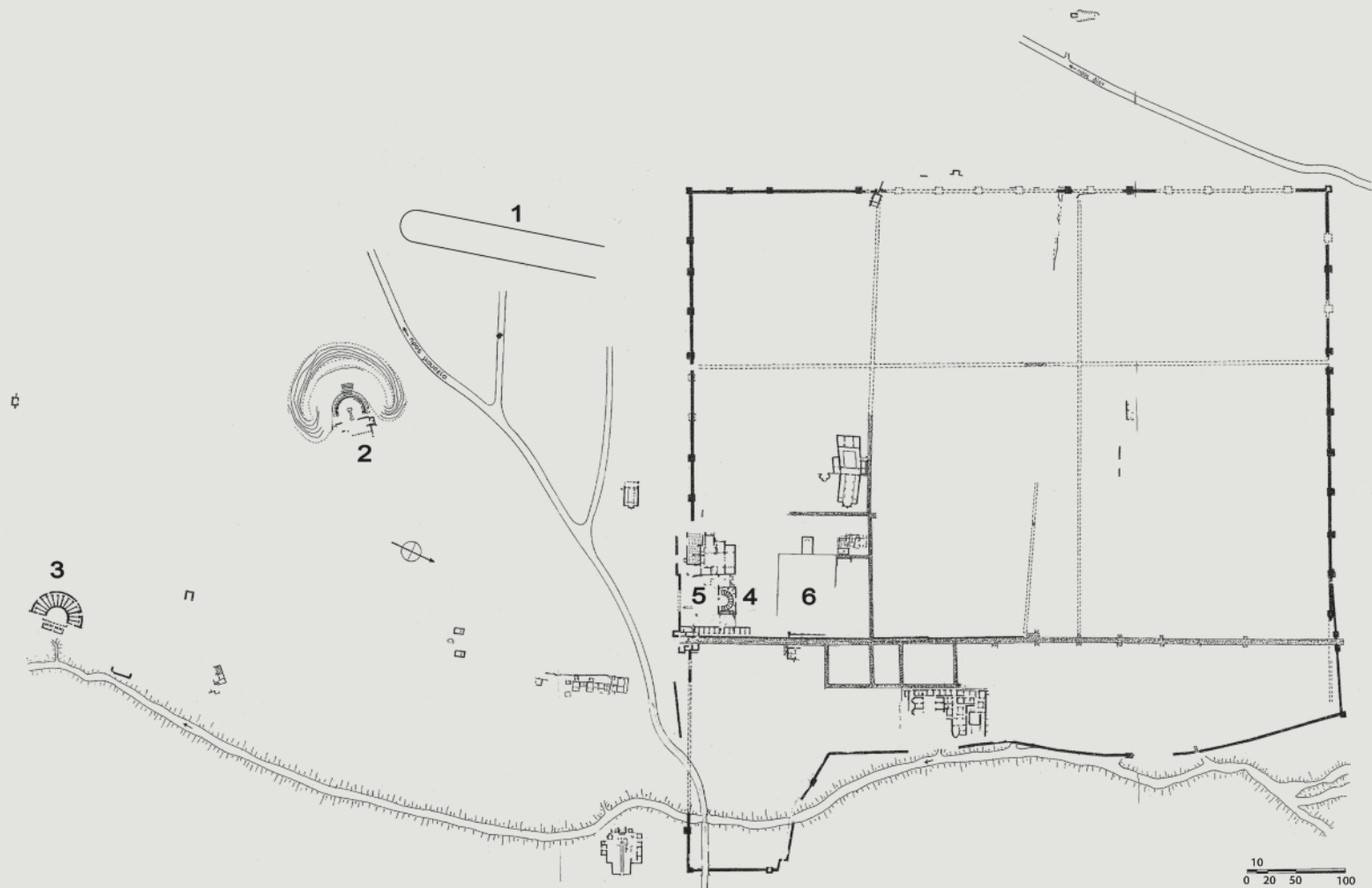
Το Δίον είναι ο ιερός τόπος των αρχαίων Μακεδόνων, στη σκιά του Ολύμπου. Εδώ στήθηκε, από τα πανάρχαια χρόνια, ένας μεγάλος βωμός για τη λατρεία του Ολυμπίου Διός και των κορών του των Μουσών. Όταν τον 5ο αι. π.Χ. το κράτος των Μακεδόνων απέκτησε ιδιαίτερη δύναμη, στο Δίον καθιερώθηκαν λαμπροί αγώνες, αθλητικοί και θεατρικοί, τα «εν Δίω Ολύμπια». Για την οργάνωσή τους φρόντιζαν οι ίδιοι οι βασιλείς της Μακεδονίας, που χρησιμοποιούσαν το ιερό του Διός ως τον κεντρικό χώρο λατρείας για όλους τους Μακεδόνες. Δίπλα στους ιερούς χώρους χτίστηκε μια πόλη που απέκτησε μνημειακή μορφή στα χρόνια των Διαδόχων του Μεγάλου Αλεξάνδρου και γνώρισε τη δεύτερη ακμή της στην περίοδο των φιλαλέξανδρων αυτοκρατόρων της Ρώμης, τον 2ο και 3ο αι. μ.Χ.

Στα τέλη του 4ου αι. π.Χ. η πόλη απέκτησε μορφή αστικού κέντρου με την οικοδόμηση ενός στιβαρού οχυρωματι-

κού περιβόλου, του τείχους. Νότια της πόλης, έξω από το τείχος εκτεινόταν η περιοχή των ιερών. Εκεί μεταξύ άλλων χτίστηκαν το ελληνιστικό θέατρο και το στάδιο της πόλης. Τα αρχαιότερα ιερά ήταν του Ολυμπίου Διός και της Δήμητρας, και γύρω από αυτά ιδρύθηκαν τα ιερά άλλων θεοτήτων, όπως του Ασκληπιού, του Διονύσου και της Ίσιδος.

Στο ιερό του Ολυμπίου Διός ο Μέγας Αλέξανδρος πρόσφερε μεγαλοπρεπείς θυσίες, πριν ξεκινήσει την εκστρατεία του στην Ασία. Έχει μείνει στην ιστορία η σκηνή με τις εκατό κλίνες που είχε στήσει εκεί, την παραμονή της μεγάλης εκστρατείας, όπου έκανε μια μεγάλη δεξίωση για τους φίλους, τους αξιωματούχους και τους αντιπροσώπους των πόλεων της Μακεδονίας. Λίγο αργότερα αφιέρωσε το περίφημο έργο του Λυσίππου, ένα χάλκινο σύνταγμα των είκοσι πέντε έφιππων εταίρων που έπεσαν στη μάχη του Γρανικού μαχόμενοι εναντίον των Περσών.

Με την επικράτηση των Ρωμαίων ιδρύθηκε από τον Οκταβιανό Αύγουστο η ρωμαϊκή αποικία Colonia Iulia Augusta Diensis. Τότε εγκαταστάθηκαν άποικοι από την Ιταλία,

Εικ. 1 Ο αρχαιολογικός χώρος του Δίου. Τοπογραφικό διάγραμμα: 1. στάδιο, 2. θέατρο κλασικής και ελληνιστικής περιόδου, 3. θέατρο ρωμαϊκής περιόδου, 4. ωδείο θερμών, 5. συγκρότημα θερμών, 6. αγορά.

ορισμένες από τις αρχαίες λατρείες συνέχισαν τη ζωή τους, μερικές ενδυναμώθηκαν όπως του Ασκληπιού, ενώ έκαναν την εμφάνισή τους και νέες όπως του Διός Υψίστου. Την εποχή αυτή χτίστηκαν εντυπωσιακά οικοδομήματα, και η πόλη άλλαξε μορφή. Λουτρά, χώροι άθλησης και ψυχαγωγίας, υποδομές φιλοξενίας και εστίασης των επισκεπτών της πόλης, καταστήματα και πολυτελείς κατοικίες καταλάμβαναν

τα οικοδομικά τετράγωνα εκατέρωθεν του κεντρικού δρόμου. Ένα νέο, ρωμαϊκό θέατρο ιδρύθηκε τον 2ο αι. μ.Χ. δίπλα στο αρχαίο ιερό του Ολυμπίου Διός και τότε χτίστηκαν τα περισσότερα δημόσια και ιδιωτικά μνημειακά κτίρια (Εικ. 1).

Η πόλη γνώρισε σημαντικές αλλαγές στη μακροαίωνα διάρκεια της ζωής της ως και την όψιμη αρχαιότητα, τον 4ο αι. μ.Χ. Μετά την επικράτηση του Χριστιανισμού το Δίον

Εικ. 2 Αεροφωτογραφία της Αγοράς από ανατολικά. Στη νότια πλευρά διακρίνεται το συγκρότημα των Μεγάλων Θερμών και το Ωδείο.

έγινε έδρα επισκόπου. Στην παλαιοχριστιανική εποχή, όταν η έκταση της πόλης περιορίστηκε στο μισό, το επίκεντρο της ζωής μετατοπίστηκε στο υπερυψωμένο οικοδομικό τετράγωνο δυτικά της αγοράς, όπου αναγέρθηκε το συγκρότημα της επισκοπικής βασιλικής.

Η πόλη είναι οργανωμένη σύμφωνα με τις βασικές αρχές της ρωμαϊκής πολεοδομίας. Οι ανασκαφικές εργασίες, που διενεργούνται από το 1973, από το Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Τομέα Αρχαιολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και υπό τη διεύθυνση και γενική εποπτεία του καθηγητή της κλασικής αρχαιολογίας κ. Δ. Παντερμαλή, αποκάλυψαν τον κεντρικό δρόμο που διέσχιζε την πόλη από Β-Ν, ο οποίος στην πορεία του διασταυρώνονταν με άλλους κάθετους, μικρότερους δρόμους δη-

μιουργώντας οικοδομικά τετράγωνα. Ο κεντρικός δρόμος, η πλατεία οδός, ήταν ο βασικός άξονας που διέσχιζε την πόλη και οδηγούσε στα ιερά, έξω από τα τείχη. Ο κάθετος δρόμος οδηγεί στη δυτική πύλη, την πύλη του Ολύμπου.

Στην αριστερή πλευρά του δρόμου βρίσκεται η ρωμαϊκή αγορά, το forum, το οποίο αποτελούσε το κέντρο της δημόσιας ζωής. Στο Δίον το forum δε βρίσκεται στο κέντρο της πόλης, όπως συνηθίζεται στις ρωμαϊκές πόλεις, κι αυτό προφανώς έγινε για να βρίσκεται κοντά στην κεντρική οδική αρτηρία και δίπλα στην πύλη που οδηγούσε στα ιερά (Εικ.2).

Η πόλη ήταν πλήρως οργανωμένη, υπήρχε υδραγωγείο και δίκτυο αγωγών που τροφοδοτούσε την πόλη με νερό, αποχετευτικό δίκτυο, ενώ για τα νερά της βροχής είχαν δοθεί οι κατάλληλες κλίσεις στους δρόμους, ώστε να οδη-

Εικ. 3 Το συγκρότημα των Μεγάλων Θερμών, απ' τη νοτιοδυτική πλευρά.

γούνται τα νερά στους κάθετους δρόμους και να καταλήγουν, μέσω αυτών, στο ποτάμι.

Τα σπίτια και τα δημόσια κτίρια που υπήρχαν τόσο στον κεντρικό όσο και στους υπόλοιπους δρόμους της πόλης είχαν στην εξωτερική τους πλευρά πάνω στο δρόμο, καταστήματα, εργαστήρια, αποθήκες. Τα είδη των σπιτιών της

ρωμαϊκής εποχής διαφοροποιούνταν με βάση την κοινωνική θέση-τάξη των ενοίκων. Στις μεγάλες ρωμαϊκές πόλεις η ανώτερη τάξη –οι πλούσιοι– κατοικούσαν στις οικίες ή τις επαύλεις, οι οποίες είχαν μόνο ισόγειο και λίγα δωμάτια στον όροφο. Οι φτωχοί ζούσαν σε διαμερίσματα πολυκατοικιών ή σε μικρότερα φτωχικά σπίτια σε περιοχές μακρύ-

τερα από το κέντρο.

Σε διάφορα σημεία της πόλης υπήρχαν δημόσια λουτρά –οι θέρμες– και αποχωρητήρια/τουαλέτες, τα οποία ονομάζονται βεσπασιανές. Ο αυτοκράτορας Βεσπασιανός είχε επιβάλει ειδικό τέλος για τη χρήση τους, γι' αυτό πήραν το όνομά του.

Στη νότια πλευρά της πόλης, αριστερά του κεντρικού δρόμου, διακρίνεται ένα μεγάλο οικοδομικό συγκρότημα που περιλαμβάνει τις Μεγάλες Θέρμες, το Ωδείο, την αυλή, τις βεσπασιανές και μια σειρά καταστημάτων με πρόσοψη στον κεντρικό δρόμο (Εικ. 3).

Οι Μεγάλες Θέρμες του Δίου κατασκευάστηκαν στα τέλη του 2ου αι. μ.Χ. και λειτούργησαν μέχρι το 2ο μισό του 3ου αι. μ.Χ. οπότε κατέρρευσαν από σεισμό. Οι χώροι του λουτρού ήταν οργανωμένοι γύρω από μια ευρύχωρη αίθουσα υποδοχής που ήταν στρωμένη με ψηφιδωτά δάπεδα. Η βόρεια πτέρυγα περιλάμβανε αίθουσες προορισμένες για κοινωνική συναναστροφή και χώρο λατρείας του Ασκληπιού.

Μέρος του ενιαίου αυτού αρχιτεκτονικού συνόλου με τα λουτρά αποτελούσε και το Ωδείο, το οποίο ήταν ένα μικρό στεγασμένο θέατρο πολλαπλών χρήσεων.

Τα Ωδεία ήταν ειδικά, στεγασμένα κτίρια και προορίζονταν κύρια για μουσικές εκδηλώσεις, όπως ήταν οι μουσικές ακροάσεις που συνόδευαν τις απαγγελίες των ωδών, οι μουσικοί αγώνες και τα μουσικά προγράμματα, καθώς και διάφορες εκδηλώσεις, όπως απαγγελία, χορός, μικρές θεατρικές παραστάσεις, παντομίμα, διδασκαλία. Ήταν κτίρια λειτουργικά με συγκεκριμένες τεχνικές απαιτήσεις και πλούσιο εσωτερικό διάκοσμο.

Οι Ρωμαίοι, για να κατασκευάσουν το κτίριο του Ωδείου και ολόκληρο το συγκρότημα των Θερμών, κατεδάφισαν προϋπάρχοντα ελληνιστικά κτίρια και μέρος του ελληνιστικού τείχους της πόλης, το οποίο εκείνη την εποχή ήταν ήδη σε αχρηστία. Άρχισαν να χτίζουν τους τοίχους του θεμελίου,

μπαζώνοντας συγχρόνως την περιοχή με φερτό χώμα. Έτσι δημιουργήθηκε ένα οριζόντιο πλάτωμα, από τη στάθμη του οποίου και πάνω άρχισε να χτίζεται η ανωδομή του συγκροτήματος.

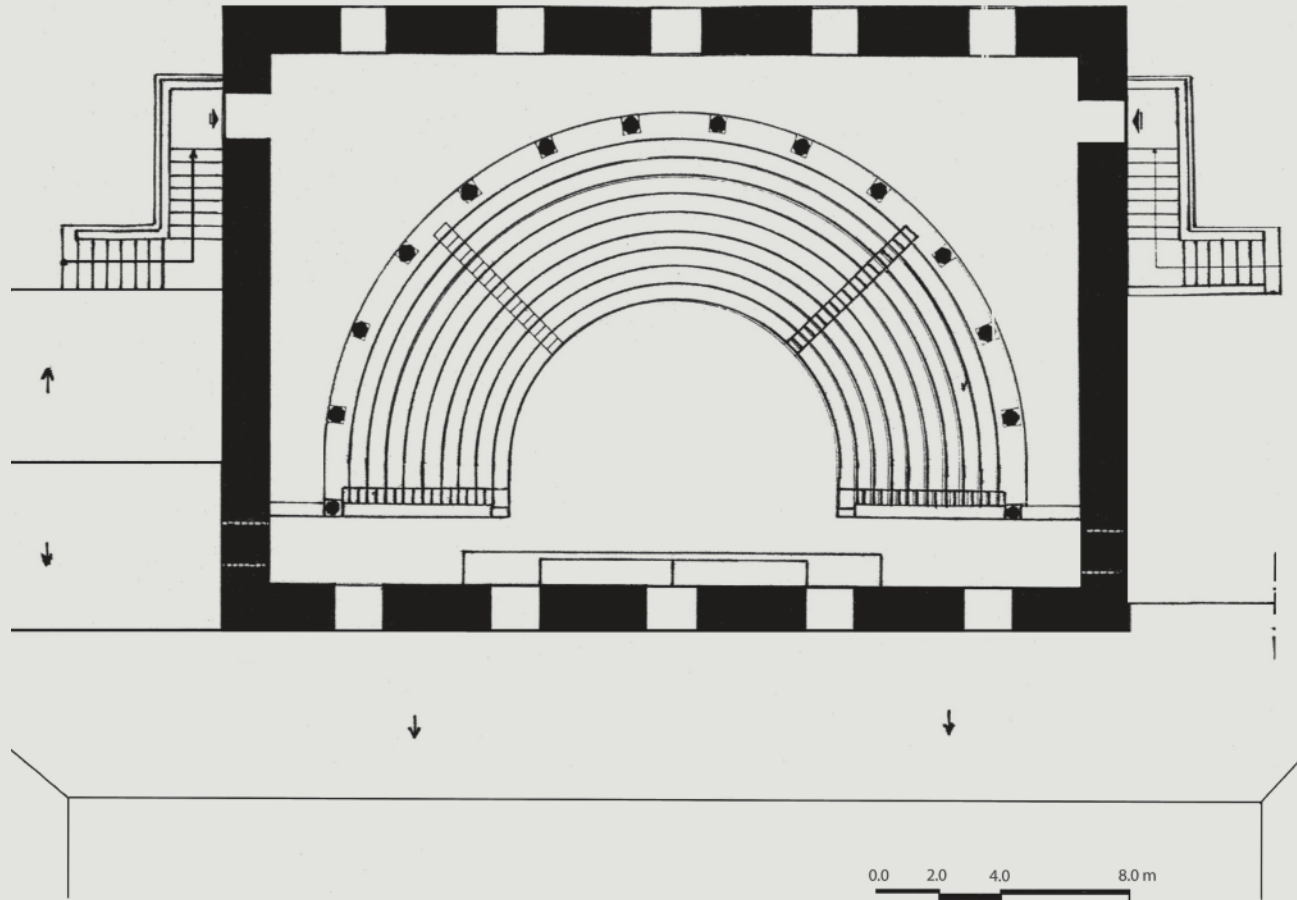
Το Ωδείο ήταν μία θεατρική αίθουσα, ορθογωνική εξωτερικά, διαστάσεων 28,46 μ. επί 19,46 μ. στεγασμένη με ξύλινη στέγη, και με ημικυκλική διάταξη καθισμάτων στο εσωτερικό. Είχε χωρητικότητα περίπου 400 θεατών και φιλοξενούσε διάφορες εκδηλώσεις (Εικ. 4).

Η μελέτη αποκατάστασης του μνημείου, με τίτλο «Το Ωδείο των μεγάλων Θερμών του Δίου - Μελέτη προστασίας, συντήρησης, αποκατάστασης», συντάχθηκε από τον αρχιτέκτονα, αρχαιολόγο, αναστηλωτή, καθηγητή του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, κ. Γιώργο Καραδέδο.

Το έργο της προστασίας, συντήρησης και αποκατάστασης του Ωδείου, εντάχθηκε στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Μακεδονία–Θράκη 2007-2013» στις 6 Απριλίου 2011 με προϋπολογισμό 828.520,00 €, συγχρηματοδοτήθηκε από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης και ολοκληρώθηκε το Νοέμβριο του 2014.

Η έκθεση των δομικών στοιχείων στο περιβάλλον με τις έντονες εναλλαγές της θερμοκρασίας, τα υψηλά ποσοστά υγρασίας, τον παγετό και την έντονη δράση βιολογικών παραγόντων είχαν επιφέρει σημαντικές μεταβολές στα υλικά δομής, με αποτέλεσμα την αποδυνάμωση, την απώλεια της συνδετικής ικανότητας, την αποσάθρωση και απομείωση του υλικού των αρμών, τη χαλάρωση των δομών, την αποκόλληση λίθων και πλίνθων.

Στόχος των εργασιών αποκατάστασης, που διενεργήθηκαν από την Εφορεία Αρχαιοτήτων Πιερίας, ήταν η συντήρηση και στερέωση των οικοδομικών λειψάνων, η ενίσχυσή τους απέναντι στους παράγοντες διάβρωσης και η αποκατάσταση του μνημείου για την καλύτερη κατανόηση της αρχιτεκτονικής δομής του και την ανάδειξή του.

Εικ. 4 Κάτοψη του Ωδείου.

Το πρόγραμμα των εργασιών αφορούσε στην ενίσχυση των τοιχοδομών με τη στερέωση των αυθεντικών κονιαμάτων, την πλήρωση των αρμών με νέο συνδετικό κονίαμα, καθώς και την πλήρωση των ρωγμών και του δικτύου κενών, που εντοπίστηκαν στο εσωτερικό των τοιχοδομών, με την εφαρμογή ενεμάτων. Τα τμήματα των τοιχοποιιών που είχαν αποσπαστεί και καταπέσει συμπληρώθηκαν, σύμφωνα με τον αρχαίο τρόπο δόμησης, για την αποκατάσταση της δομικής συνέχειας και της στατικής και αισθητικής ισορροπίας.

Η προστασία του μνημείου από τη διαβρωτική επίδραση των περιβαλλοντικών συνθηκών ενισχύθηκε με την ανάκτηση, κατ' ελάχιστον, 3 σειρών τοιχοποιίας σε όλη την κάτοψη του Ωδείου. Οι εργασίες ανάκτησης πραγματοποιήθηκαν εφαρμόζοντας τους κανόνες της αρχαίας δόμησης και ακολουθώντας το περίγραμμα της σωζόμενης αρχαίας τοιχοποιίας. Η διάκριση των συμπληρώσεων από τα αυθεντικά τμήματα επιτεύχθηκε με την παρεμβολή φύλλων μολύβδου.

2. Επίσκεψη στον Αρχαιολογικό χώρο του Δίου

2.1. Ξενάγηση στην πόλη

Ο Εύβουλος είναι κάτοικος του Δίου, Ρωμαίος πολίτης, και αγαπά πάρα πολύ την υποκριτική και τη μουσική. Όνειρό του είναι να ανεβάσει στο Ωδείο μία παράσταση με πρωταγωνιστή... τον ίδιο. Ξεναγεί τα παιδιά στην πόλη του ακολουθώντας τη διαδρομή που κάνει συχνά, και περνώντας από το σπίτι του, την «οικία του Εύβουλου», καταλήγει στο Ωδείο, το μικρό θέατρο της πόλης.

Τα παιδιά λαμβάνουν έντυπο υλικό, μίας σελίδας, με μία απλοποιημένη κάτοψη του χώρου, εύκολα αντιληπτή και αναγνώσιμη. Στην κάτοψη αυτή σημειώνεται με κόκκινη γραμμή η διαδρομή που ακολουθείται (Εικ. 5).

Κατά την περιήγηση στο χώρο γίνονται στάσεις σε 12 επιλεγμένα σημεία της πόλης. Στα αντίστοιχα σημεία μέσα στον αρχαιολογικό χώρο, τοποθετούνται εικόνες με αναπαραστάσεις αντίστοιχων χώρων ώστε τα παιδιά να σχηματίσουν μία γενική εικόνα για το πώς ήταν ή πώς λειτουργούσε ένας χώρος τη ρωμαϊκή εποχή (π.χ. ένα εργαστήριο ή οι θέρμες).

ΣΤΑΣΗ 1: Η περιήγηση ξεκινά από τον κεντρικό, αμαξιτό δρόμο της πόλης. Αποτελείται από ακανόνιστες ασβεστολιθικές πλάκες τοποθετημένες σε πλάτος. Από τα ανασκαφικά στοιχεία προκύπτει ότι ήταν μία *via colonnata*. Εμφανή είναι τα ίχνη τροχοφόρων στις πλάκες του οδοστρώματος.

ΣΤΑΣΗ 2: Κατά μήκος του δρόμου αριστερά σώζονται μερικά από τα καταστήματα της πόλης (Εικ. 6). Σε πολλά από αυτά βρέθηκαν μεγάλοι αμφορείς και πιθάρια, που χρησιμοποιούνταν για την αποθήκευση, χάλκινες ζυγαριές διαφόρων μεγεθών, απορρίμματα επεξεργασίας οστών και

γυαλιού, όργανα ακριβείας, διάφορα εργαλεία και πολλά νομίσματα. Ωστόσο δεν υπάρχουν αρχαιολογικές μαρτυρίες για το είδος του καθενός ξεχωριστά. Την ταύτιση της χρήσης τους δυσχεραίνει και το γεγονός ότι δέχθηκαν μεταγενέστερες προσθήκες-επεμβάσεις. Επομένως η εικόνα που έχουμε σήμερα δεν είναι η αρχική αλλά αυτή που προέκυψε μετά από εκτεταμένες επεμβάσεις μέσα στο χρόνο.

ΣΤΑΣΗ 3: Δημόσια κτίρια. Στον ίδιο δρόμο διακρίνεται η *curia* και η βασιλική, ένα μεγάλο κτίριο το οποίο λειτουργούσε κυρίως ως τόπος διεξαγωγής δημόσιων συνεδριάσεων ή δικαστηρίων ή ακόμη και εμπορικών συναλλαγών. Με το κτίριο αυτό σχετίζεται το λεγόμενο «Μνημείο των ασπίδων», που βρίσκεται στη δυτική παρυφή του κεντρικού δρόμου. Πρόκειται για μία ελληνιστική ζωφόρο από πωρόλιθο με ανάγλυφες ασπίδες και θώρακες, η οποία χρησιμοποιήθηκε σε δεύτερη χρήση, ως διάκοσμος της ρωμαϊκής βασιλικής και τελικά ενσωματώθηκε στο τείχος της παλαιохριστιανικής πόλης.

ΣΤΑΣΗ 4: Η πλατεία της αγοράς (*forum*) Το *forum* αποτελούσε το κέντρο της δημόσιας ζωής της πόλης. Πρόκειται για μια μεγάλη πλακοστρωμένη πλατεία, εμβαδού 3.944 τ.μ. (58X68 μ.). Κατά μήκος της ανατολικής πλευράς του τετραγώνου σώζονται ερείπια δημοσίων κτιρίων με οικοδομικές φάσεις από τον 4ο έως τον 2ο αι. π.Χ., τα οποία ίσως σχετίζονται με την ελληνιστική αγορά.

Την περίοδο των Σεβήρων και έως τα μέσα του 3ου μ.Χ. αιώνα παρατηρείται μία έντονη οικονομική δραστηριότητα, κοπή πολλών νομισμάτων στα τοπικά εργαστήρια, επισκευή αγαλμάτων και κατασκευή νέων. Η μεγαλύτερη αλλαγή έγινε στην αγορά, η οποία κυριολεκτικά μεταμορ-

Εικ. 5 Η κάτοψη και η διαδρομή.

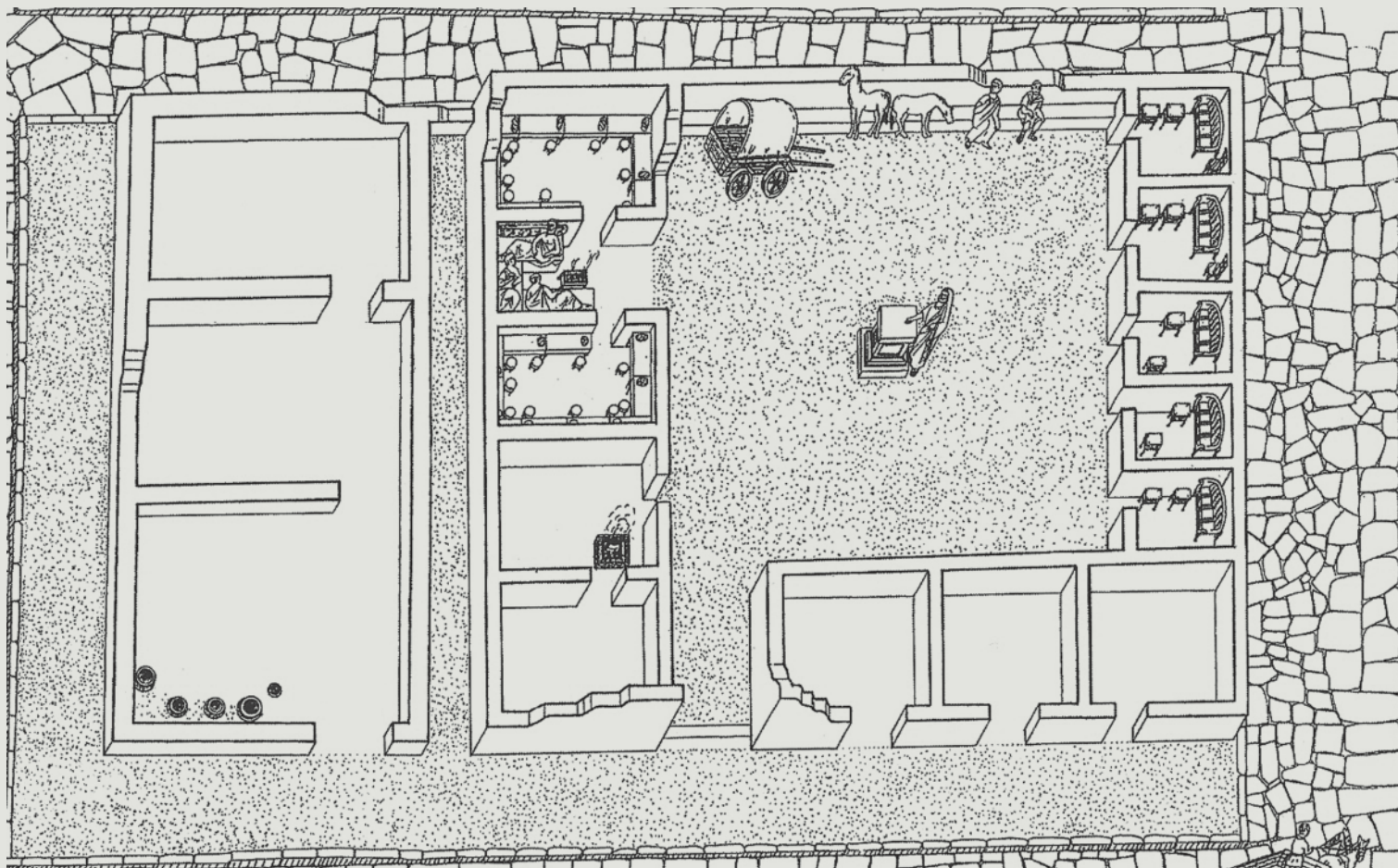

Εικ. 6 Ο κεντρικός δρόμος και αριστερά τα καταστήματα.

φώθηκε. Καλύφθηκαν με επιχώσεις τα παλαιότερα, ερειπωμένα κτίρια προηγούμενων περιόδων και δημιουργήθηκε ένα αισθητά υψηλότερο πλάτωμα. Σε αυτό κτίσθηκε α) ναός λατρείας των αυτοκρατόρων, β) βασιλική για την εξυπηρέτηση των αρχών και των πολιτών, γ) πλατεία με στοές, δ) συγκρότημα λουτρών στα βόρεια, και ε) το συγ-

κρότημα των μεγάλων θερμών προς το νότο, το οποίο κάλυψε ένα τμήμα του οχυρωματικού περιβόλου. Την ίδια εποχή υπολογίζεται ότι κτίσθηκε και η έπαυλη του Διονύσου.

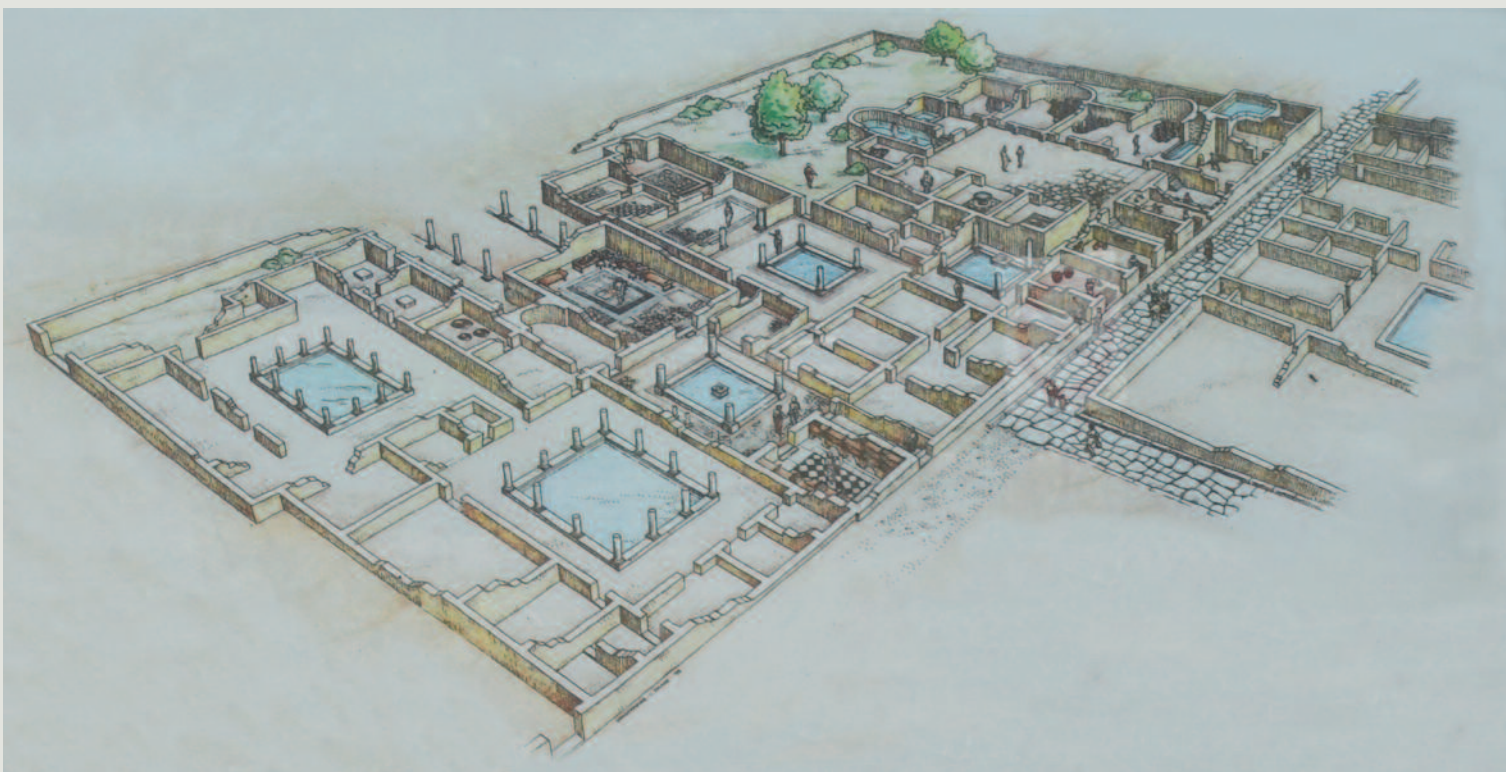
ΣΤΑΣΗ 5: Οικίες. Στο Δίον οι πολυτελείς οικίες που αποκαλύφθηκαν, του Εύβουλου, του Επιγένους, του Ζωσά και η έπαυλις του Διονύσου, δεν εκπροσωπούν το συνηθισμένο

Εικ. 7 Σχεδιαστική αναπαράσταση του Πραιτωρίου.

σπίτι του απλού πολίτη. Τα τετράστυλα αίθρια και οι αυλές συνιστούν τους πυρήνες γύρω από τους οποίους συντάσσονται στοές και δωμάτια. Αναβρυτήρια και πηγάδια έκαναν πιο ευχάριστη τη διαμονή, ενώ ψηφιδωτά δάπεδα και γλυπτός διάκοσμος φαίνεται ότι δεν αποτελούσαν εξαίρεση στον κανόνα.

ΣΤΑΣΗ 6: Ταβέρνα - Πανδοχείο (Πραιτώριο). Κατά τους αυτοκρατορικούς χρόνους, Πραιτώριο ονομαζόταν το αρχηγείο του στρατιωτικού διοικητή και κατ' επέκταση το παλάτι του αυτοκράτορα αλλά και το μέγαρο του διοικητή μίας επαρχίας. Σε συνδυασμό όμως με τις ταβέρνες φαίνεται ότι ήταν το ξενοδοχείο που προοριζόταν για υψηλούς κρατικούς

Εικ. 8 Σχεδιαστική αναπαράσταση της Επαυλης του Διονύσου.

αξιωματούχους. Το κτίριο αυτό ταυτίστηκε με το πραιτώριο χάρη σε μια λατινική επιγραφή που βρέθηκε, η οποία αναφέρεται στην κατασκευή και στον εξοπλισμό ενός κτιρίου, πραιτωρίου με δύο ταβέρνες με τον απαραίτητο εξοπλισμό: κλίνες, στρώματα, προσκεφάλαια, χαμηλά καθίσματα, καθίσματα με ερεισίνωτα, τρικλίνιο, μαξιλάρες, ημιτύλια, φορητή μεταλλική εστία, κραβάττους, τραπέζια. Η θέση του κτιρίου είναι σημαντική γιατί βρίσκεται στη γωνία των δύο μεγαλύτερων δρόμων του Δίου, πολύ κοντά στην Αγορά και την πολυτελή «έπαυλη του Διονύσου» (Εικ. 7).

ΣΤΑΣΗ 7: Εργαστήριο υδραύλεως ή τομέας υδραύλεως.

Ονομάστηκε έτσι εξαιτίας της υδραύλεως που βρέθηκε σε ένα μεγάλο δωμάτιο, με ράχη προς τον ανατολικό δρόμο και είσοδο από τη δυτική πλευρά. Εντοπίστηκε στρώμα καταστροφής πλούσιο σε ευρήματα: σιδερένια εργαλεία, χάλκινα μικροαντικείμενα, χάλκινα σκεύη, μικρά ημίεργα γλυπτά, αποθηκευτικούς αμφορείς. Έξω από τη ΒΔ γωνία του μεγάλου δωματίου βρέθηκαν λεπτοί χάλκινοι σωλήνες, μερικοί συναπτοί, σε συνέχεια μια μεγάλη ορθογώνια χάλκινη πλάκα με κλιμακωτό κόψιμο στο μέσον της μακράς του πλευράς. Επρόκειτο για το μουσικό όργανο, το οποίο οι αρχαίοι Έλληνες ονόμαζαν ύδραυλι και οι Ρωμαίοι organum

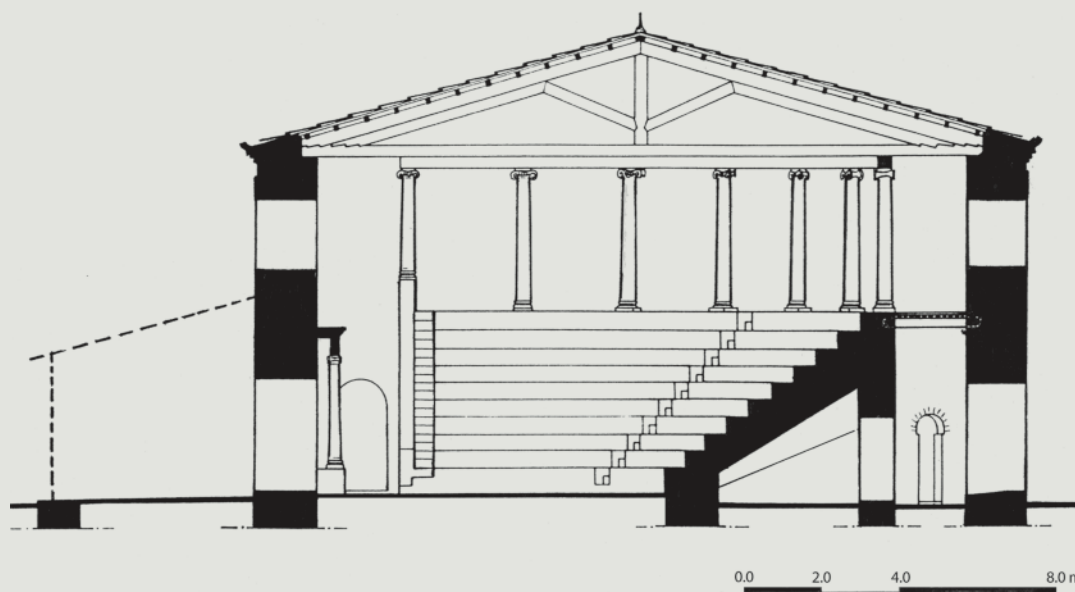
παραλείποντας κατά κανόνα τον προσδιορισμό hydraulicum. Η ύδραυλις εφευρέθηκε τον 3ο π.Χ. αιώνα στην Αλεξάνδρεια από τον μηχανικό Κτησίβιο. Η επινόηση της υδραύλεως θεωρήθηκε τόσο σημαντική όπως η κατασκευή του ναού της Αρτέμιδος στην Έφεσο. Η ύδραυλις του Δίου είναι το πρώτο μνημειακό παράδειγμα μουσικού οργάνου.

ΣΤΑΣΗ 8: Η επονομαζόμενη Έπαυλις του Διονύσου αποτελεί ένα μεγάλο οικοδομικό συγκρότημα που περιλαμβάνει πολυτελείς χώρους κατοικίας οργανωμένους γύρω από τέσσερα αίθρια και μια τετράστυλη αυλή, λατρευτικό οικό του Διονύσου, πολλά δωμάτια, βοηθητικούς χώρους, λουτρό, καταστήματα, βιβλιοθήκη. Οι ανασκαφές έφεραν στο φως πλήθος γλυπτών και τμήματα πολύτιμων επίπλων, τα οποία διακοσμούσαν τις επίσημες αίθουσες της έπαυλης. Ιδιαίτερα εντυπωσιακό είναι το ψηφιδωτό δάπεδο της αί-

θουσας συμποσίων με παράσταση του θριάμβου του Διονύσου, το οποίο αντιγράφει ζωγραφική σύνθεση των ελληνιστικών χρόνων, και τα αγάλματα των τεσσάρων φιλοσόφων (Εικ. 8).

ΣΤΑΣΗ 9: Μικρό συγκρότημα θερμών στη βορειοανατολική γωνία του τετραγώνου της αγοράς. Η μνημειακή κύρια είσοδος του κτιρίου βρισκόταν στην ανατολική πλευρά και οδηγούσε από τον κεντρικό δρόμο σε μία μεγάλη αίθουσα υποδοχής. Οι θερμές της αγοράς διέθεταν αίθουσες ψυχρού, χλιαρού και θερμού λουτρού και βοηθητικούς χώρους. Σώζεται μεγάλο τμήμα των δαπέδων του κτιρίου και τα υπόγεια υπόκαυστα, που ήταν προσπελάσιμα με λίθινους αναβαθμούς.

ΣΤΑΣΗ 10: Οικία Εύβουλου. Το σπίτι του πρωταγωνιστή μας, του Εύβουλου. Κτίριο ορθογώνιας κάτοψης, με αίθριο

Εικ. 10 Σχεδιαστική αναπράσταση του Ωδείου-τομή.

και μία μεγάλη αίθουσα με αναβρυτήριο. Το όνομα του ιδιοκτήτη είναι γνωστό από τα σφραγίσματα πάνω στους μολύβδινους αγωγούς νερού.

ΣΤΑΣΗ 11: Μεγάλες Θέρμες. Κατασκευάστηκαν στα τέλη του 2ου αι. μ.Χ. και λειτούργησαν μέχρι το 2ο μισό του 3ου αι. μ.Χ., οπότε κατέρρευσαν από σεισμό.

Οι χώροι του λουτρού ήταν οργανωμένοι γύρω από μια ευρύχωρη αίθουσα υποδοχής που ήταν στρωμένη με ψηφιδωτά δάπεδα. Δίπλα στην είσοδο υπήρχε αποδυτήριο.

Απέναντι από την είσοδο βρισκόταν το *frigidarium*, ο χώρος του ψυχρού λουτρού με τη μεγάλη μαρμάρινη πισίνα, δύο κτιστές λεκάνες για ατομικό λουτρό, και ψηφιδωτό δάπεδο. Στη νότια πτέρυγα υπήρχαν θερμαινόμενοι χώροι, το *tepidarium* για το χλιαρό λουτρό και το *caldarium* για το θερμό. Το δάπεδο των χώρων αυτών και οι κτιστές λεκάνες στηρίζονταν πάνω σε υπόγειο κάναβο πεσσίσκων, το «υπόκαυστον», όπου κυκλοφορούσε ζεστός αέρας. Οι τοίχοι του κτιρίου ήταν διπλοί, έτσι ώστε να ανεβαίνει ο ζεστός αέρας ως τη στέγη. Για τη θέρμανση του κτιρίου υπήρχαν εξωτερικοί χώροι καύσης, τα *prefurnia*, οι οποίοι επικοινωνούσαν με τα υπόκαυστα μέσα από καμαρωτά

ανοίγματα (Εικ. 9).

ΣΤΑΣΗ 12: Ωδείο. Το κτίριο εμφανίζει όλα τα βασικά αρχιτεκτονικά στοιχεία των αρχαίων θεάτρων: ορχήστρα, κοίλο με ημικυκλική διάταξη των καθισμάτων και τέσσερις ακτινωτές κλίμακες, πάροδοι, υποτυπώδης σκηνή και δύο εξωτερικά κλιμακοστάσια μορφής L. Η είσοδος γινόταν από τις παρόδους (εκατέρωθεν της σκηνής) και από δύο πλάγιες εισόδους με κλίμακες. Δύο ισχυροί ομόκεντροι ημικυκλικοί δακτύλιοι, διαφορετικού ύψους, ο εσωτερικός χαμηλότερος, ο εξωτερικός υψηλότερος, όριζαν το κοίλο. Οι ομόκεντροι αυτοί δακτύλιοι, ενώνονταν μεταξύ τους μέσω ακτινωτών τοίχων, επάνω στους οποίους στηρίζονταν σφηνοειδείς καμάρες. Στο κεκλιμένο επίπεδο, που δημιουργούσαν οι καμάρες, στηρίζονταν οι βαθμίδες των καθισμάτων. Η μικρή σκηνή ήταν διακοσμημένη με τέσσερις κίονες, οι οποίοι κατά πάσα πιθανότητα στήριζαν αετώματα, από τα οποία δυστυχώς δεν έχει σωθεί κανένα στοιχείο. Οι κίονες αυτοί σε συνδυασμό με τις θύρες του τοίχου της σκηνής δημιουργούσαν ένα μόνιμο σκηνικό. Το κτίριο καταστράφηκε από ισχυρό σεισμό, τον οποίο ακολούθησε εκτεταμένη πυρκαγιά (Εικ. 10).

Εικ. 9 Σχεδιαστική αναπαράσταση του συγκροτήματος των Μεγάλων Θερμών.

2.2. Η παράσταση του Εύβουλου

Δίον 2ος αι. μ.Χ.

Βρισκόμαστε στο Δίον, την ιερή πόλη των Μακεδόνων. Ο ήρωάς μας ο Εύβουλος είναι κάτοικος του Δίου, Ρωμαίος πολίτης, ανήκει στην ανώτερη κοινωνικά τάξη και είναι δικαστής. Αγαπά πάρα πολύ την υποκριτική και τη μουσική και όνειρό του είναι να ανεβάσει μία παράσταση με πρωταγωνιστή... τον ίδιο. Όσες προσπάθειες κι αν έκανε όμως δεν είχαν αίσιο αποτέλεσμα: Κανένας θίασος δεν τον θέλει, κανένας ρόλος δεν του προσφέρεται. Επιμένει όμως. Και τότε του έρχεται η ιδέα: Αφού δεν μπορεί να ανεβάσει μία ολοκληρωμένη παράσταση στο μεγάλο θέατρο της πόλης του, θα χρησιμοποιήσει το Ωδείο των Μεγάλων Θερμών. Το κοινό του θα είναι μικρό στην αρχή, αλλά θα θριαμβεύσει και τότε θα κληθεί επισήμως από την πολιτεία να ανεβάσει ένα μεγάλο έργο. Θα αναγνωριστεί και τότε όλοι θα τον θεωρούν άνθρωπο των τεχνών.

Ποιος θα μπορούσε όμως να τον βοηθήσει σε κάτι τέτοιο; Σκέφτεται... Οι άλλοι δικαστές της πόλης; Μπα! Είναι τόσο σοβαροφάνεις που δε θα ήθελαν να εκτεθούν για κανένα λόγο. Άλλωστε πολλές φορές τους συνέλαβε να κρυφογελούν πίσω από την πλάτη του. Ποιος; Ποιος;

Μήπως να ζητήσει τη συνδρομή των συγκλητικών; Αυτοί ασχολούνται με τις σοβαρές υποθέσεις της πολιτείας, είναι οι σύμβουλοι του αυτοκράτορα, είναι λίγο απίθανο να ασχοληθούν με την παράστασή του. Πολύ προβληματισμένος σκέφτεται και αποφασίζει να εγκαταλείψει την προσπάθεια. Άλλωστε συνειδητοποιεί ότι δεν του λείπει μόνο ο θίασος, δεν έχει καν την αρχική ιδέα, το θέμα της παράστασης. Κι αυτό είναι το πιο σοβαρό.

Η εγκατάλειψη του ονείρου του μέρα με τη μέρα τον βυθίζει στη δυστυχία. Μία μέρα καθώς επιστρέφει από το ιερό του Διός στο σπίτι του, συναντά μία ομάδα παιδιών να παίζουν στο δρόμο. Και τότε κάτι λάμπει πάλι στα μάτια του... Μα βέβαια, τα παιδιά. Τα παιδιά είναι πάντα χαρούμενα, πρόθυμα να ακούσουν, να μοιραστούν, να γελάσουν, αλλά και να κρίνουν. Ίσως αυτά τον βοηθήσουν να βρει ένα θέμα για το δρώμενό του.

– Παιδιά: Καλημέρα, κύριε Εύβουλε!

– Εύβουλος: Καλημέρα, παιδιά! Τι παίζετε; Θέλετε να με βοηθήσετε σε κάτι που έχω στο νου μου; Θέλετε να με βοηθήσετε να φτιάξουμε μια παράσταση;

– Παιδιά: Παράσταση; Θέατρο; Ναι, ναι και βέβαια!!!

– Εύβουλος: Αχ, τέλεια! Ψάχνω να βρω θέμα για μία παράσταση που θέλω να ανεβάσω στο ωδείο των μεγάλων θερμών. Μήπως έχετε καμιά ιδέα;

– Παιδί 1: Ναι, ναι, έναν πόλεμο, με γενναίους πολεμιστές και τον Αλέξανδρο το Μακεδόνα, τον Μεγάλο. Όλοι οι χάλκيني στρατηγοί να πολεμούν, ουάου!!!

– Παιδί 2: Όχι, όχι πόλεμο. Είναι άγριος ο πόλεμος, μόνο συμφορές φέρνει, λέει ο παππούς μου. Να δείξουμε μια θυσία στον ύψιστο Δία.

– Παιδί 3: Κι αν θυμώσουν οι Θεοί; Να δείξουμε την πόλη μας, κάτι από όσα συμβαίνουν κάθε μέρα στην πόλη μας. Στον κόσμο των μεγάλων.

– Εύβουλος: Δεν είναι κακή ιδέα αυτή. Ναι, πώς δεν το είχα σκεφτεί! Θα κάνω μία παράσταση με θέμα εμπνευσμένο από την καθημερινή ζωή του Δίου. Πάμε μία βόλτα στην πόλη να παρατηρήσουμε τον κόσμο και να πάρουμε ιδέες;

– Παιδιά: Ναι! Ναι!

– Εύβουλος: Θα ξεκινήσουμε από δω τον κεντρικό δρόμο, θα περάσουμε τα καταστήματα, τη βασιλική και το μνημείο των ασπίδων, θα φτάσουμε στην έπαυλη του Διονύσου και από κει επιστρέφοντας θα στρίψουμε μπροστά από το Οκτάγωνο, το σίτι μου, το forum, και θα καταλή-

ξουμε στο ωδείο, όπου –μα το Δία– ελπίζω να έχουμε σκεφτεί ένα ωραίο σενάριο. Σύμφωνοι;

– Παιδιά: Σύμφωνοι!!!

Ξεκίνησε λοιπόν ο Εύβουλος με τους μικρούς του φίλους προς αναζήτηση ενός σπουδαίου θέματος.

Προχωρούν στον πλακόστρωτο αμαξιτό δρόμο της πό-

λης, την πλατεία οδό. Οι μικροί μας φίλοι έχουν ήδη αρχίσει να αισθάνονται σπουδαίοι. Καμαρώνουν και κάπου κάπου σκοντάφτουν στις αυλακίες του οδοστρώματος από τα τροχοφόρα.

Κατά μήκος του δρόμου υπάρχουν οι βεσπασιανές και διάφορα καταστήματα, όπου οι κάτοικοι μπορούν να προ-

μηθύνονται όλα τα προϊόντα: τρόφιμα, υφάσματα, εργαλεία κ.ά.

Ξαφνικά η παράξενη συντροφιά ακούει φωνές δυνατές –πολύ δυνατές– καυγές μάλλον. Κοντοστέκονται. Βρίσκονται μπροστά στο μαγαζί του σιδηρουργού Ηφαίστειου, το οποίο εδώ και λίγο καιρό γειτονεύει με το υφασματοπωλείο

του Γάιου.

Ο Ηφαίστειος είναι ένας δυνατός, μελαχρινός λίγο χοντροκομμένος μεσήλικας, και με τρόπους όχι πολύ λεπτούς! Τα όπλα και τα εργαλεία που κατασκευάζονται στο σιδηρουργείο του είναι απαραίτητα για την πόλη. Άλλωστε είναι ο μόνος που ασκεί αυτήν την τέχνη, την οποία είχε διδαχθεί

από τον πατέρα του. Ο Γάιος είναι ένας λεπτεπίλεπτος νεαρός, που ζούσε για καιρό στη Ρώμη και πουλά υφάσματα. Του αρέσει το φυσικό φως και θέλει πάντα τα παράθυρά του ανοικτά. Όμως το εργαστήρι του γεμίζει καπνό, και γι' αυτό φταίει ο Ηφαίστειος. Θέλει να του κλείσει το μαγαζί ή να τον στείλει έξω από την πόλη. Αυτό όμως δε γίνεται,

γιατί έξω από τα τείχη βρίσκονται τα ιερά των θεών. Αν πάλι κλείσει το μαγαζί του, η οικογένειά του θα πεινάσει, και η πόλη θα αναγκαστεί να εισάγει μεταλλικά αντικείμενα από άλλη πόλη.

– Γάιος:

Καπνός, καπνός, καπνός και μπόχα, μπόχα βαριά, μια καταχνιά την πόλη μας σκεπάζει.

Αυτό το τέρας ο Ηφαίστειος πάλι το μέταλλο δαμάζει.

Δεν το αντέχω όλο αυτό

Θα πάω να διαμαρτυρηθώ

Μία πόλη ένδοξη, ιερή, με θέατρα και ιερά τρανά

Να γίνεται μαύρη από τον σιδερά.

Ο δικαστής, ο δικαστής, πού είναι ο δικαστής;

– Ηφαίστειος: Γιατί φωνάζει ο ράφτης; Μήπως ξηλώθηκε η ραφή; (γέλια)

– Παιδί σιδηρουργείου: Όχι, αφεντικό, με σένα πάλι τα΄χει και φωνάζει και το δικαστή.

– Ηφαίστειος: Τώρα, μα το Δία, θα δει μια και καλή.

– Παιδί: Μη αφεντικό, μην κάνεις κανένα κακό! Θα μπεις στη φυλακή για τον Γάιο;

– Ηφαίστειος: Άσε με, μωρέ, να τον βάλω στη θέση του μία και καλή να γλιτώσω.

– Εύβουλος: Μα τι συμβαίνει;

– Γάιος: Τα σέβη μου, κύριε δικαστά. (Υποκλίνεται.) Ο Ηφαίστειος από δω γεμίζει την πόλη με καπνό. Το εργαστήρι μου γίνεται σταχτί και τα ωραία μου υφάσματα από λευκά γίνονται γκρι. Θα πεθάνω από ντροπή. Δεν είναι τήβεννοι αυτοί. Κοίτα χλαμύδες πορφυρές που γίναν μαύρες, ακόμη και οι πελάτες κλαίνε γι’ αυτές.

– Πελάτισσες: Τα ρούχα μας, κύριε δικαστά, δείτε τι χάλι, τι κακό!

– Ηφαίστειος: Ωχ οι κυράδες, ε..., κυρ δικαστή. Μα γίνεται το σίδηρο καρφή χωρίς φωτιά δυνατή; Χωρίς κτύπημα

δυνατό, μαυρίλα και καπνό;

Ο Εύβουλος έχει στο μυαλό του την παράστασή του.

– Εύβουλος: Δεν μπορώ τώρα να ασχοληθώ με σας, θα το συζητήσουμε κάποια στιγμή και θα βρεθεί μια λύση. Σε όλα τα προβλήματα υπάρχει λύση, αν κάποιος σκεφτεί με ψυχραιμία, λογική και προσπαθήσει να μπει για λίγο στη θέση του άλλου. Πάμε τώρα!

Κι έτσι ο Γάιος και ο Ηφαίστειος, που εμπιστεύονται τη γνώμη του, τον ακολουθούν ώστε να βρεθεί η πολυπόθητη λύση.

Όλοι μαζί συνεχίζουν τη διαδρομή τους, περνούν την κυρία και τη βασιλική, με το μνημείο των ασπίδων. Στο βάθος διακρίνεται η πλατεία της αγοράς, το Forum.

– Παιδί 1: Καλά είπα εγώ να δείξουμε έναν πόλεμο, να με το Μέγα Αλέξανδρο που τον έχουν για θεό.

– Εύβουλος: Έχεις δίκιο, μικρέ, οι βασιλείς της Ρώμης δείχνουν εξαιρετικό ενδιαφέρον για το Μέγα Αλέξανδρο, και από την αρχή του αιώνα μας τον λατρεύουν σαν θεό.

Ο Εύβουλος, τα παιδιά, ο Ηφαίστειος και ο Γάιος συνεχίζουν τη διαδρομή τους, περνούν μπροστά από το Πραιτώριο, το πανδοχείο για ταξιδιώτες με τις δύο ταβέρνες, στη γωνία των δύο μεγαλύτερων δρόμων του Δίου, πολύ κοντά στην Αγορά, και την πολυτελή «έπαυλη του Διονύσου».

– Παιδί: Πω πω κόσμος! Κοίτα, πίνουν και τρώνε.

– Παιδί: Και κοίτα πόσα πολλά ζώα και άμαξες έχουν στην αυλή!

– Εύβουλος: Από αυτούς ακούγεται αυτό το φάλτσο άσμα;

– Παιδιά: Όχι, είναι ο Νουμίδιος ο βοσκός. Νομίζει ότι είναι φοβερός τραγουδοποιός. Τριγουρίζει στην πόλη, παίζει ναύλα και τραγουδά, παράτησε τα κοπάδια του αφεντικού του Λούκιου και έφυγε. Μόνο ο σκύλος του ο Φιντέλιους

(Φίντο) τον ακολουθεί.

– Νουμίδιος: Ναι, στο Δίον το λαμπρό, ήρθα κι εγώ
Στο ωδείο ένα τραγούδι να πω
Τριαλαριλαλό.

Ο Εύβουλος βουλώνει τα αυτιά του και προσπαθεί να
φύγει. Ο Νουμίδιος συνεχίζει:

– Εκείνο τον παλιό καιρό,
η πόλη Κύζικος θαρρώ

Με επιστολή σεμνή

Ζητά από το βασιλιά

Να 'ναι η χώρα αυτή ιερή.

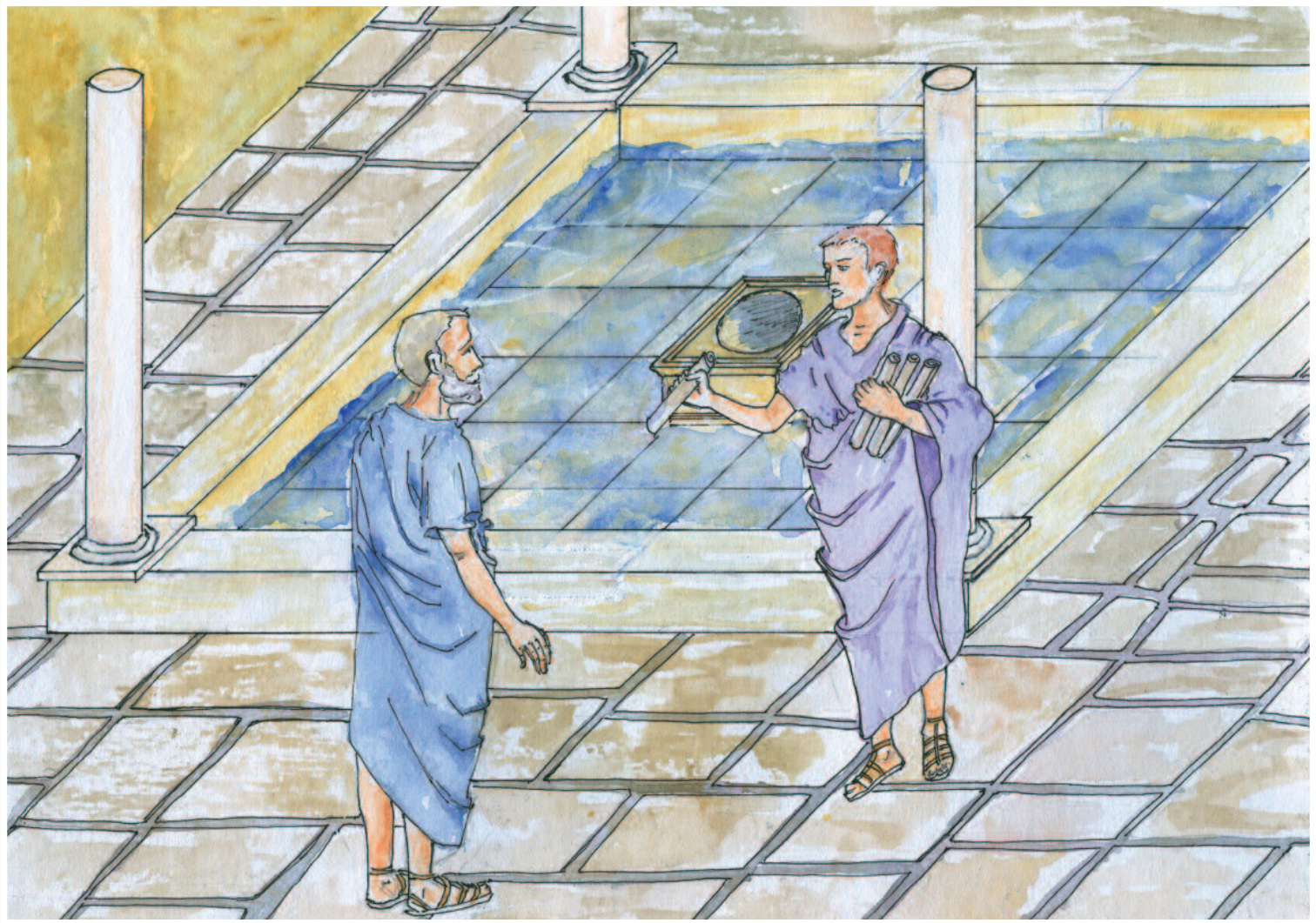
– Παιδιά: Ποια είναι η Κύζικος; Τι τραγουδά;

– Εύβουλος: Η Κύζικος ήταν αποικία των Μιλήσιων στη Μικρά Ασία. Κάποτε οι κάτοικοι της πόλης αυτής ζήτησαν

από το βασιλιά Φίλιππο τον Ε΄ να αναγνωρίσει την πόλη τους ως ιερή. Με τη σειρά του ο βασιλιάς απευθύνθηκε στις αρχές και στους πολίτες του Δίου για να διαβιβάσει το αίτημα αυτό.

– Παιδιά: Πώς το μάθαμε αυτό;

– Εύβουλος: Α μικρά μου, πολύ ωραία ερώτηση. Μα

από την επιγραφή που βρίσκεται στο ιερό του Διός! Μία μέρα θα πάμε κι εκεί.

– Νουμίδιος: Ω, κύριε Εύβουλε, τι καλά που σε συναντώ! Έμαθα ότι θέλεις να ανεβάσεις μία μουσική παράσταση. Ε, λοιπόν σήμερα είναι η τυχερή σου μέρα! Προσφέρομαι να συμμετέχω, να συνθέσω και να ερμηνεύσω

εγώ ο ίδιος! Χωρίς χρήματα.

– Εύβουλος: Ναι, μα ναι, ε βέβαια δηλαδή...

– Νουμίδιος: Δεν το συζητώ, από σήμερα γίνομαι πιστός ακόλουθός σας. Θα σας αφιερώσω και το νέο μου άσμα!

– Όλοι (με μια φωνή): Όχι. Μη!

– Εύβουλος: Εε, θα μας το πεις αργότερα κάπου ήσυχα για να το απολαύσουμε καλύτερα!

Τα παιδιά γελούν με την ψυχή τους. Έτσι δύο νέα μέλη προστίθενται στην παράξενη συντροφιά. Πού πηγαίνουν όλοι αυτοί, πώς θα μπορέσει ο κακομοίρης ο Εύβουλος να τους χρησιμοποιήσει; Πόσο δύσκολο είναι να φτάσει κανείς στο όνειρό του, σκέφτεται.

Από μακριά φαίνεται η πλούσια έπαυλη, με τα πολλά αίθρια και πηγάδια.

Φτάνουν στην έπαυλη και ξεπροβάλλει ο Λουμίνιος ο αρχιτέκτονας, με μια αγκαλιά παπύρους. Ο Λουμίνιος χαιρετά τον Εύβουλο γεμάτος απορία για όλους αυτούς που τον ακολουθούν. Ο Εύβουλος του διηγείται όσα έχουν συμβεί, και ο Λουμίνιος συλλαμβάνει ένα μεγαλεπίβολο σχέδιο. Μα ναι, θα βοηθήσει κι αυτός.

– Λουμίνιος: Αγαπητέ Εύβουλε, δεν ξέρεις πόσο χαίρομαι που θα παρουσιαστείς ενώπιον του κοινού της πόλης μας. Ακούω ότι θα ετοιμάσεις μια μεγαλειώδη παράσταση! Γι' αυτό κι εγώ προσφέρομαι να σου ετοιμάσω μια μεγαλειώδη κατάσταση!

– Εύβουλος: (Ωχ!) Τι σκέφτηκε πάλι το ακούραστο δημιουργικό μυαλό σου;

– Λουμίνιος: Η παράστασή σου είναι η μεγάλη μας ευκαιρία να δείξουμε το ταλέντο μας στον κόσμο. Έχω να σου προτείνω νέες ιδέες, θα κάνουμε μια παράσταση που θα μείνει αξέχαστη. Και το ωδείο μας καλό είναι, δε λέω, θέλει όμως μια αλλαγή, μια ανανέωση, βρε αδελφέ!

– Εύβουλος: Εεεεε... Ναι, αλλά όταν λες αλλαγή τι εννοείς;

– Λουμίνιος: Να, ο Πετρώνιος ο μαρμαροτεχνίτης, τον ξέρεις, και ο Κλαύδιος ο μηχανικός με το επινοητικό μυαλό θα μας βοηθήσουν. Τι θα 'λεγες να μεγαλώναμε τη σκηνή και να της δίνουμε μια νέα όψη;

– Πετρώνιος: Φίλε μου Εύβουλε, θα σου κοστίζει κάτι παραπάνω, αλλά το καινούριο μάρμαρο της Καράρας που έχω φέρει δε συγκρίνεται. Θα σου στρώσω στη σκηνή αυτό το κόκκινο με τις πράσινες φλεβώσεις! Μοναδικό αποτέλεσμα!

– Εύβουλος: (γκλουπ!) Ξέρετε, αγαπητοί μου ...

– Λουμίνιος: Α να και ο Ηφαίστειος που 'χεις εδώ μπορεί να περάσει ένα καινούριο καγκελάκι μούρλια! Θα διαμορφωθεί μια βεράντα απ' όπου θα μπαίνεις πετώντας στην ορχήστρα! Πες κι εσύ, Κλαύδιε!

– Κλαύδιος: Ναι, εκτός απ' όλα αυτά θα κάνουμε και τα εφέ μας! Θα σου φτιάξω εγώ ένα σύστημα, να κρεμαστείς από δω... και να μπεις αιωρούμενος! Απ' άκρη σ' άκρη!

Ο Εύβουλος κοκκινίζει και αρχίζει να τραυβλίζει από την ταραχή...

– Εύβουλος: Λου-λουμίνιε, σε-σε παρακακαλώ, το ωδείο είναι ιστορικό κτι-κτι-κτίριο, δε θα του αλλάξουμε εμείς τον αδόξαστο! Ουδεμία επέμβαση θα γίνει εις το ιστορικόν τούτο κτίριον! Κι εγώ δεν πρόκειται να γίνω όρθια πετάμενη τώρα στα γεράματα.

Μάταια ο Εύβουλος προσπαθεί να του εξηγήσει ότι αυτό είναι αδύνατο να συμβεί. Οι αλλαγές στα δημόσια κτίρια της πόλης είναι απόφαση που αφορά σε όλους τους πολίτες.

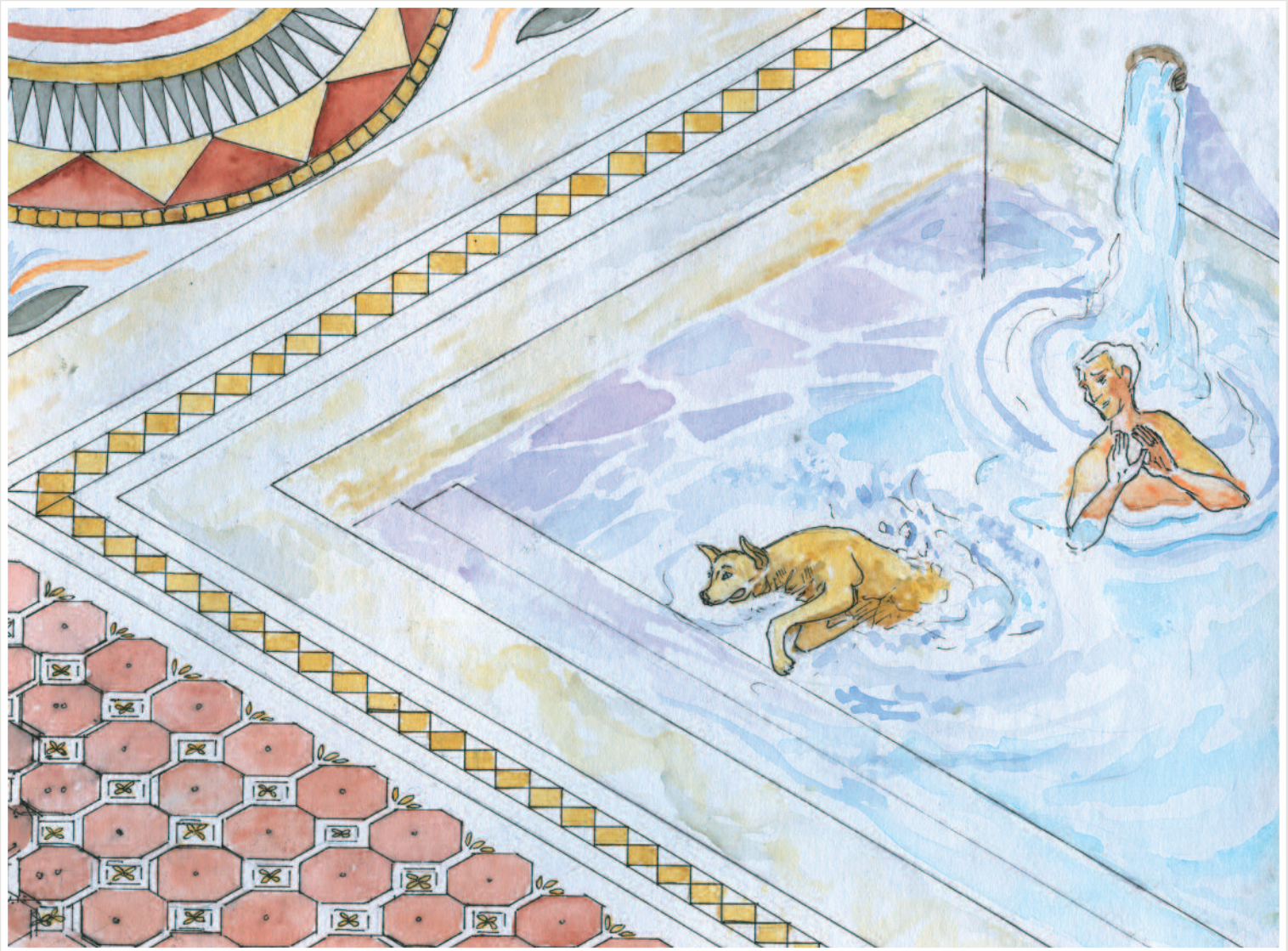
Ο Εύβουλος στρίβει να φύγει, αλλά ο αρχιτέκτονας δε σταματά, μιλά ακατάπαυστα και τον ακολουθεί. Τα παιδιά παρακολουθούν άφωνα όσα γίνονται γύρω τους. Ο Ηφαίστειος και ο Γάιος είναι πια κουρασμένοι και γκρινιάζουν.

Περνούν μπροστά από το Οκτάγωνο και βλέπουν το σπίτι του Εύβουλου. Η γυναίκα του είναι στην πόρτα, έτοιμη να χαιρετήσει τον Εύβουλο, αλλά βλέποντας ποιοι συνοδεύουν τον άνδρα της, και τη φασαρία που δημιουργούν,

οπισθοχωρεί στο εσωτερικό του σπιτιού, προσπαθώντας να μην την πάρουν είδηση! Όλοι πια είναι κατάκοποι, εκτός από το μικρό Φίντο, το σκύλο του Νουμίδιου, που συνεχίζει να χοροπηδά και να τρέχει αριστερά και δεξιά. Κι ενώ όλοι κατευθύνονται στο ωδείο, ο μικρός τρυπώνει στις θέρμες.

Ο Φίντο φτάνει στην κεντρική αίθουσα υποδοχής των θερμών και γαβγίζει χαρούμενα. Γύρω από την αίθουσα βρίσκονται οι διάφοροι χώροι του λουτρού. Στο μεταξύ ο Νουμίδιος καταλαβαίνει ότι έχασε το σκύλο και ψάχνει να τον βρει. Στέκεται έξω από τις θέρμες και τραγουδά μήπως

και τον ακούσει. Ο Φιντέλιους τρέχει πάνω στο βρεγμένο ψηφιδωτό δάπεδο και χωρίς να το καταλάβει γλιστρά και καταλήγει μέσα στην μπανιέρα. Εκεί ένα χέρι τον βουτά και τον εκσφενδονίζει έξω, όπου συναντά το αφεντικό του. Πηγαίνουν και αυτοί στο ωδείο, όπου συναντούν όλους

τους υπόλοιπους.

- Εύβουλος: Τον βρήκες το σκύλο σου, Νουμίδιε;
- Νουμίδιος: Ναι, είχε τρυπώσει στο λουτρό Βούτηξε μέσα στο νερό
Και έγινε μουσκίδι ως το λαιμό.

– Εύβουλος: Ευτυχώς δεν πήγε στη βόρεια πτέρυγα, όπου λατρεύεται ο Ασκληπιός. Θα ήταν μεγάλη ασέβεια.

– Ηφαίστειος: Φτάνει πια, με μένα τι θα γίνει; Δεν αντέχω άλλο, έχω πολλή δουλειά.

Ο Ηφαίστειος και ο Γάιος είναι πια κουρασμένοι και αρχίζουν πάλι να μαλώνουν, ο Λουμίνιος ξεδιπλώνει παπύρους και εξηγεί τα σχέδιά του για το ωδείο, ο Νουμίδιος τραγουδά τώρα το καινούριο του άσμα προσπαθώντας να συνεπάρει τους πάντες με το ταλέντο του, ο Φίντο τρέμει από την ψυχρολουσία και γαβγίζει, τα παιδιά χοροπηδούν από τη χαρά τους, και ο Εύβουλος κάθεται στις βαθμίδες του κοίλου και παρατηρεί τη σκηνή. Πώς μπορεί να συνθέ-

σει ένα έργο βασιζόμενος σε αυτό το απόλυτο αλαλούμ; Κι όμως, σκέφτεται γελώντας, αυτό ακριβώς που εκτυλίσσεται μπροστά του είναι η ζωντανή εικόνα της καθημερινής ζωής της πόλης του. Όλοι αυτοί θα είναι οι ήρωες του έργου του, όλοι μαζί θα δοξάσουν το Δίον και θα δείξουν τα ταπεινά και καθημερινά, όχι τα σπουδαία και τα μεγάλα που δείχνουν οι αυτοκράτορες. Από αύριο που θα ξημερώσει θα πιάσει γραφίδα και χαρτί και θα καταγράψει όλα όσα έζησε σήμερα. Για πρώτη φορά πιστεύει ότι μπορεί να τα καταφέρει, το όνειρό του επιτέλους μπορεί να γίνει πραγματικότητα!

2.3. Θεατρικό Δρώμενο

Αφού παρακολουθήσουν τα παιδιά την πορεία του Εύβουλου, γνωρίσουν την πόλη και την ιστορία του, καλούνται να τον βοηθήσουν για την πολυπόθητη παράσταση. Οι συμμετέχοντες χωρίζονται σε ομάδες 6-8 ατόμων και παρουσιάζουν την πρότασή τους θεατρικά και μουσικοχορευτικά.

Σκηνή 1

Η διένεξη του σιδηρουργού Ηφαίστειου με το γείτονά του, το ράφτη Γάιο.

Ο διάλογος μπορεί να προσαρμοστεί και να εμπλουτιστεί με νέους χαρακτήρες, π.χ. τα παιδιά, τις πελάτισσες του Γάιου, ανάλογα με τον αριθμό των συμμετεχόντων.

Σκηνή 2

Ο Νουμίδιος, ο βοσκός προσφέρεται να παίξει στην παράσταση του Εύβουλου.

Ο Εύβουλος δεν θέλει να συνεργαστεί με ένα φάλτσο μουσικό. Προσπαθεί να τον αποφύγει βρίσκοντας διάφορες δικαιολογίες. Ο Νουμίδιος τραγουδά τώρα το καινούριο του άσμα προσπαθώντας να συνεπάρει τους πάντες με το ταλέντο του. Περραστικοί που τον ακούν συμμετέχουν στη σκηνή, ενώ εμφανίζεται και ο Λούκιος ο οποίος διαμαρτύ-

ρεται για το κοπάδι του που έμεινε αφύλαχτο.

Σκηνή 3

Ο Λουμίνιος ο αρχιτέκτονας και οι συνεργάτες του κουβαλούν μία αγκαλιά σχέδια και παρουσιάζουν τις καινοτόμες ιδέες τους. Μάταια ο Εύβουλος και οι φίλοι του προσπαθούν να τους πείσουν ότι αυτό είναι αδύνατο να συμβεί.

– Εύβουλος: Λουμίνιε, άκουσα ότι τελευταία πειραματίζεσαι κι εσύ καλλιτεχνικά με ένα νέο είδος μουσικής. Μήπως ν' αφήσουμε το κτίριο στην ησυχία του και να συμμετέχεις με την ομάδα σου στην παράσταση;

Ο Λουμίνιος ενθουσιάζεται, και η ομάδα του αρχίζει να χορεύει και να τραγουδά.

Ο Εύβουλος στην αρχή ταράζεται με το θορυβώδες άσμα, αλλά σταδιακά αρχίζει να του αρέσει... Ασυναίσθητα αρχίζει να κινείται στο ρυθμό και να σιγοτραγουδάει.

Εμένα εμένα Λουμίνιο με λένε
Και έχω τον καημό Ικτίνος να γενώ
Μ' αρέσει πολύ η αρχιτεκτονική
Μα με τη μουσική τη βρίσκω πιο πολύ!

2.4. Δραστηριότητες μετά την επίσκεψη

- Αναζήτηση ωδείων σε άλλα μέρη της Ελλάδας, και σύγκρισή τους με το Ωδείο του Δίου.
- Αναζήτηση πληροφοριών για τη ζωή στη Ρωμαϊκή αυτοκρατορία.
- Προετοιμασία θεατρικού δρώμενου με θέμα εμπνευσμένο από την καθημερινή ζωή στη Ρωμαϊκή εποχή.
- Συγγραφή ιστορίας ή διαλόγου με τους ίδιους ή νέους ήρωες.
- Εικονογράφηση σκηνών απ' τη ζωή της πόλης.

Βιβλιογραφία

- Βαλαβάνης, Π., «Ο λόφος με τα κρυμμένα μυστικά», εκδ. Ακρίτας, Αθήνα, 1999.
- Δάλκος, Γ., «Σχολείο και Μουσείο», εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα, 2000.
- Καραδέδος, Γ., «Το Ρωμαϊκό Ωδείο του Δίου», εκδ. Διάζωμα, «Αρχαία θέατρα της Μακεδονίας», 2012, σ. 101-108.
- Κόκκινος, Γ., Αλεξάκη, Ε., «Διαθεματικές Προσεγγίσεις στη Μουσειακή Αγωγή», εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα, 2003.
- Νάκου, Ε., «Ταξίδι στα αρχαία χρόνια», εκδ. Κέδρος, Αθήνα, 2003.
- Νάκου, Ε., «Σχεδιασμός έντυπου εκπαιδευτικού υλικού για την προσέγγιση των μουσείων και του ευρύτερου υλικού πολιτισμού», 6ο Περιφερειακό σεμινάριο, Καβάλα, 20-22 Σεπτεμβρίου 2002.
- Νικονάνου, Ν., Ο ρόλος της μουσειοπαιδαγωγικής στα σύγχρονα μουσεία, Τετράδια Μουσειολογίας, 2, Αθήνα, 2005, σ. 19.
- Παντερμαλής, Δ., «Η ανασκαφή μιας αίθουσας συμποσίων στο Δίον», ΑΕΜΘ 1, 1987, σ. 181-183.
- Παντερμαλής, Δ., «Η Ύδραυλις του Δίου», ΑΕΜΘ 6, 1992, σ. 217-222.
- Παντερμαλής, Δ., «Ανασκαφή του Δίου κατά το 1994 και το ανάγλυφο της Νάβλας», ΑΕΜΘ 8, 1994, σ. 131-133.
- Παντερμαλής, Δ., «Δίον 1997. Ο Επιστάτης, οι Πελειγανές και οι λοιποί πολίτες», ΑΕΜΘ 11, 1997, σ. 233-235.
- Παντερμαλής, Δ., «Δίον 1998. Εκατόμβες και Σωτήρια», ΑΕΜΘ 12, 1998, σ. 291-298.
- Παντερμαλής, Δ., «Δίον. Η ανακάλυψη», εκδ. Αδάμ, 1999.
- Παντερμαλής, Δ., «Δίον 2000», ΑΕΜΘ 14, 2000, σ. 377-384.
- Παντερμαλής, Δ., «Δίον 2002. Η Αγορά και άλλα», ΑΕΜΘ 16, 2002, σ. 417-422.
- Παντερμαλής, Δ., «Οι ανασκαφές στο Δίον το 2004 και τα ευρήματα της εποχής των Φιλαλέξανδρων Βασιλέων», ΑΕΜΘ 18, 2004, σ. 376-380.
- Παντερμαλής, Δ., «Δίον 2005. Ανασκαφές, έργα ανάδειξης και Disjecta MEMBRA», ΑΕΜΘ 19, 2005, σ. 373-376.
- Παντερμαλής, Δ., «Το Δίον της Μακεδονίας, τα θέατρα και το στάδιό του», εκδ. Διάζωμα, «Αρχαία θέατρα της Μακεδονίας», 2012, σ. 57-62
- www.ancientdion.org
- Bonaventura-Lozzi, M. A., "Everyday life in imperial Rome", Archeolibri, Rome, 2012.
- Falk, J., Dierking, L., "Learning from Museums – Visitor Experiences and the Making of Meaning", Alta Mira Press, 2000.
- Hooper-Greenhill, E. (ed). α), "The Educational role of the Museum", London and New York, Routledge, 1999.
- Sims, L., Stowell, L., "A visitor's guide to Ancient Rome", Usborne, 1999.

Στις εικόνες 11 και 12 το Ωδείο των Μεγάλων Θερμών μετά την ολοκλήρωση των εργασιών αποκατάστασής του.

ΓΛΩΣΣΑΡΙ

Αίθριο: εσωτερική, περίστυλη αυλή.

Αμφορέας: αγγείο με δύο λαβές, για την αποθήκευση λαδιού ή κρασιού.

Ερεισίνωτο: πλάτη, ράχη καθίσματος.

Ημιτύλιο: λεπτό φουσκωτό μαξιλάρι κατάλληλο για την ανάκλιση σε κλίση συμποσίου (Τύλη: μαξιλάρι).

Κοίλον: όλος ο αμφιθεατρικός χώρος γύρω από την ορχήστρα όπου κάθονταν οι θεατές.

Νάβλα: έγχορδο μουσικό όργανο.

Ορχήστρα: η ημικυκλική, ή κυκλική, πλατεία στο κέντρο του θεάτρου.

Πάροδοι: οι διάδρομοι δεξιά και αριστερά από τη σκηνή που οδηγούν στην ορχήστρα.

Τρικλίνιο: κοιτώνας με τρεις κλίνες.

Εικ. 12

Στοιχειοθεσία - Εκτύπωση

UNIVERSITY STUDIO PRESS
Εκδόσεις Επιστημονικών Βιβλίων & Περιοδικών

Αρμενοπούλου 32 • Θεσσαλονίκη 546 35
τηλ. 2310-209637, 209837 • fax 2310-216647
e-mail: info@universitystudiopress.gr
web site: www.universitystudiopress.gr

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ
ΕΦΟΡΕΙΑ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΠΙΕΡΙΑΣ

ISBN 978-960-386-187-4